

บทที่ 8

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

จากรายละเอียดของหลักกฎหมายในเรื่องการครอบครองทรัพย์สินที่กล่าวมาแล้วตั้งแต่บทที่ 1 ถึงบทที่ 7 จะเห็นได้ว่าการครอบครองทรัพย์สินมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ทรัพย์สินไม่ว่าจะเป็นสังหาริมทรัพย์ หรือสังหาริมทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุดซึ่งจะเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจของประเทศ เพราะฉะนั้นควรครอบครองทรัพย์สินได้ทุกชนิด เว้นแต่ทรัพย์สินที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน หรือทรัพย์สินที่มีกฎหมายห้ามมิให้ยกอายุความขึ้นต่อสู้ เช่น ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ห้ามมิให้ยกอายุความขึ้นต่อสู้กับวัดในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ เป็นต้น และควรเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์โดยการครอบครองทรัพย์สินได้ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ตามต่อไปผู้เขียนจะขอสรุปปัญหาที่สำคัญหรือทั้งข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. การครอบครองทรัพย์สินสิทธิทั้งหลายอันเกี่ยวกับสังหาริมทรัพย์ ตามปกติการครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นจะต้องมีการยึดถือหรือครอบครองทรัพย์สินแต่สิทธิทั้งหลายอันเกี่ยวกับสังหาริมทรัพย์ซึ่งเป็นวัตถุไม่มีรูปร่างอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่อาจครอบครองได้จึงครอบครองทรัพย์สินไม่ได้ แต่ถ้าพิจารณาตามมาตรา 99 มาตรา 1367 และมาตรา 1382 ประกอบกันแล้วจะเห็นได้ว่าในทางทฤษฎีอาจมีการครอบครองทรัพย์สินสิทธิได้ และได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 38/2492 วินิจฉัยสนับสนุนว่าการครอบครองทรัพย์สินในบริษัทซึ่งเป็นสิทธิชนิดหนึ่งได้แต่ตามข้อเท็จจริงในคำพิพากษาศาลฎีกาฉบับนี้ผู้เขียนเห็นว่าเป็นการครอบครองทรัพย์สิน "โมหุณ" จึงทำให้ได้กรรมสิทธิ์ในหุ้น

ความเห็นดังกล่าวของผู้เขียนอาจมีผู้โต้แย้งว่า การครอบครอง เอกสารสิทธิบางอย่างมิได้ทำให้ได้ "กรรมสิทธิ์" ในทรัพย์สินก็ได้ เช่น การครอบครองปรปักษ์ โฉนดที่ดินจนได้กรรมสิทธิ์แล้ว ผู้ครอบครองได้กรรมสิทธิ์ เฉพาะโฉนดที่ดินไม่ได้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การได้กรรมสิทธิ์ที่ดินจะต้องมีการครอบครองที่ดิน ฉะนั้นหลักที่ว่าครอบครอง เอกสารสิทธิทำให้ได้สิทธิในทรัพย์สิน หรือได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินไปด้วย มิใช่หลักที่ถูกต้อง

2. บัญหาว่าจะครอบครองปรปักษ์ทรัพย์สินอื่น ๆ นอกจากกรรมสิทธิ์ ใต้หรือไม่ ผู้เขียนเห็นว่าไปได้เพราะตามมาตรา 1290 บัญญัติว่า "ทรัพย์สิน ทั้งหลายนั้น ท่านว่าจะก่อตั้งขึ้นได้แต่ด้วยอาศัยอำนาจในประมวลกฎหมายนี้หรือ กฎหมายอื่น" ฉะนั้นทรัพย์สินจะเกิดขึ้นก็แต่โดยอำนาจแห่งกฎหมายเท่านั้น แต่ได้มีบทบัญญัติมาตรา 1401 บัญญัติไว้ว่า "การจ่ายยอมอาจได้มาโดยอายุความ ท่านให้นำบทบัญญัติว่าด้วยอายุความได้สิทธิอันกล่าวไว้ในลักษณะ 3 แห่งบรรพนี้ มาใช้บังคับโดยอนุโลม" การจ่ายยอมจึงมีกฎหมายให้นำบทบัญญัติเรื่องครอบครอง ปรปักษ์มาใช้ได้ โดยชัดแจ้งจึงเป็นเรื่องยกเว้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวถ้าเจ้าของ อสังหาริมทรัพย์ได้ใช้สอยอสังหาริมทรัพย์อื่นโดยความสงบ โดยเปิดเผย และด้วย เจตนาจะให้ได้สิทธิการจ่ายยอมในอสังหาริมทรัพย์นั้นติดต่อกันเป็นเวลาสิบปี ย่อม ได้การจ่ายยอมเห็นอสังหาริมทรัพย์นั้น สำหรับทรัพย์สินชนิดอื่น ๆ เช่น สิทธิอาศัย สิทธิเก็บกิน สิทธิเหนือพื้นดินฯ ไม่มีบทบัญญัติเช่นการได้มาซึ่งการจ่ายยอมโดย อายุความ สิทธิอาศัย สิทธิเก็บกิน สิทธิเหนือพื้นดินฯ จึงไม่อาจได้มาโดย อายุความปรปักษ์

3. บุคคลที่มีสิทธิจะทำการครอบครองปรปักษ์ได้ เมื่อการครอบครอง ปรปักษ์มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ทรัพย์สินให้เกิดประโยชน์ ฉะนั้นถ้าผู้ใดต้องการใช้

ทรัพย์สินให้เกิดประโยชน์โดยเจ้าของมีได้เรียกทรัพย์สินกลับคืน หรือมิได้ฟ้องคดีเรียกคืนทรัพย์สินภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ควรให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นตกแก่ผู้แย่งการครอบครองซึ่งได้ใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินไปว่าจะเป็นผู้ครอบครองหรือนิติบุคคล

กรณีบุคคลธรรมดาผู้ใดสามารถครอบครองทรัพย์สินนั้นโดยสงบโดยเปิดเผย และสามารถรับผิดชอบในการแสดงเจตนาเป็นเจ้าของได้ภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ควรให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินแก่ผู้นั้นไป ปัญหาก็คือผู้เยาว์คือผู้ที่มีอายุยังไม่ครบยี่สิบปีบริบูรณ์หรือไม่ได้บรรลุนิติภาวะโดยการสมรสจะครอบครองปรักษ์มิใช่เป็นการปฏิบัติตามกฎหมายมิใช่เป็นนิติกรรมได้หรือไม่ ผู้เขียนเห็นว่าขึ้นอยู่กับว่าผู้เยาว์จะรับผิดชอบในการแสดงเจตนาเป็นเจ้าของได้แค่ไหนเพียงใด ซึ่งตามมาตรา 25 บัญญัติไว้ว่า "ผู้เยาว์อาจทำนิติกรรมได้เมื่อมีอายุสิบห้าปีบริบูรณ์" ย่อมแสดงว่ากฎหมายเห็นว่าผู้เยาว์ที่มีอายุสิบห้าปีบริบูรณ์มีความรับผิดชอบได้แล้ว ฉะนั้นการครอบครองปรักษ์เป็นประโยชน์แก่ผู้เยาว์ทำให้ผู้เยาว์ได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน จึงควรให้ผู้เยาว์ซึ่งมีความรับผิดชอบได้ดังกล่าวครอบครองปรักษ์ได้ ตรงกันข้ามกับคนไร้ความสามารถ (เช่นคนบ้า) ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนได้ ไม่รู้วาทนกำลังทำอะไร จึงไม่สามารถที่จะครอบครองปรักษ์ได้

สำหรับสินส่วนตัวของสามีภรรยาซึ่งตามมาตรา 1473 บัญญัติว่า "สินส่วนตัวของคู่สมรสฝ่ายใดให้ฝ่ายนั้นเป็นผู้จัดการ" ย่อมแสดงว่าสินส่วนตัวของฝ่ายใดฝ่ายนั้นเป็นเจ้าของและมีอำนาจจัดการโดยเด็ดขาด ฉะนั้นคู่สมรสฝ่ายใดจะครอบครองปรักษ์สินส่วนตัวของอีกฝ่ายหนึ่งจะทำได้หรือไม่ ซึ่งตามบทบัญญัติของกฎหมายสามารถจะกระทำได้ แต่ในแง่ความผาสุกของครอบครัวแล้วผู้เขียนเห็นว่าไม่ควรยอมให้ครอบครองปรักษ์ได้ เพราะการครอบครอง

ปรักษ์เป็นการแย่งการครอบครองหรือไต่กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น สามี ภรรยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน การให้สามีหรือภรรยาครอบครองปรักษ์สินส่วนตัวของอีกฝ่ายหนึ่งจะเป็นการทำลายความผาสุกของครอบครัว

4. การครอบครองปรักษ์จะต้องสุจริตหรือไม่ ผู้เขียนเห็นว่า การครอบครองปรักษ์น่าจะสุจริตเพราะ ถ้าเป็นการแย่งเอาทรัพย์สินของผู้อื่น โดยตน รู้อยู่แล้วว่าเป็นทรัพย์สินของผู้อื่น ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ก็อาจจะมี ความผิดฐาน ลักทรัพย์ ยักยอก หรือฉ้อโกงได้ ถ้าเป็นอสังหาริมทรัพย์ก็อาจมีความผิดฐาน บุกรุกได้เช่นกัน กรณีเช่นนี้จึงต้องปรับแก้เรื่องทรัพย์สินอันได้มา โดยการกระทำ ผิดตามมาตรา 1383 มีไขมาตรา 1382 ซึ่งตามมาตรา 1383 นี้เองได้อ้างถึง การกระทำผิด ซึ่งปกติต้องการให้ผู้กระทำผิดมีเจตนาที่จะกระทำผิด และเจตนา นี้จะต้องเป็นเจตนาร้ายหรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องเป็นเจตนาไม่สุจริต ดังนั้น มาตรา 1383 จึงไต่ละความไม่สุจริตไว้ และมีเหตุผลอื่นในมาตรานี้ก็คือคำว่า "ผู้รับโอนไม่สุจริต" ถ้าผู้รับโอนไม่ได้เป็นผู้รับโอนที่ไม่สุจริต เข้าถือเอาอายุความ ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่กระทำผิด ผู้กระทำผิดย่อมอยู่ในฐานะที่ไม่ดีไปกว่า ผู้รับโอน และอย่างน้อยที่สุดควรจะได้รับพิจารณาว่ามีความไม่สุจริตด้วย

5. ควรให้อายุความได้สิทธิในทางแพ่งสัมพันธ์กับอายุความในทาง อาญาหรือไม่ ซึ่งตามมาตรา 1383 บัญญัติเกี่ยวกับการครอบครองปรักษ์โดย ไม่สุจริตไว้ว่า "ทรัพย์สินอันได้มาโดยการกระทำผิดนั้น ท่านว่าผู้กระทำผิดหรือ ผู้รับโอนโดยไม่สุจริตจะไต่กรรมสิทธิ์โดยอายุความก็ต่อเมื่อพ้นกำหนดอายุความ อาญาหรือพ้นเวลาที่กำหนดไว้ในมาตราก่อน ถ้ากำหนดไหนดยาวกว่าท่านให้ใช้ กำหนดนั้น" ผู้เขียนจึงเห็นว่าควรให้อายุความได้สิทธิหรือการครอบครองปรักษ์ สัมพันธ์กับอายุความในทางอาญา เนื่องจากกำหนดอายุความฟ้องคดีอาญาอาจ

ยาวกว่าสิบปีหรือห้าปี ตามมาตรา 1382 ได้เช่น ความผิดฐานปล้นทรัพย์ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 340 มีโทษจำคุกตั้งแต่สิบปีถึงสิบห้าปี และตามมาตรา 95 แห่งประมวลกฎหมายอาญาบัญญัติให้อายุความฟ้องร้องถึงสิบห้าปี ฉะนั้นถ้าคนร้ายครอบครองสิ่งหาริมทรัพย์ที่ปล้นห้าปีก็ได้กรรมสิทธิ์แล้ว จะทำให้เกิดผลเสียในคดีอาญาได้เพราะถ้าได้ตัวคนร้ายมาฟ้องคดีเกินห้าปีแล้ว และขอให้คืนทรัพย์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 42 และมาตรา 44 ด้วย ถ้าคนร้ายต่อสู้ว่าตนได้กรรมสิทธิ์โดยการครอบครองปรบักษ์ห้าปี ตามมาตรา 1382 ทำให้ผู้เสียหายไม่ได้ทรัพย์คืน ฉะนั้นควรให้ผู้ครอบครองที่ไม่สุจริตได้กรรมสิทธิ์โดยอายุความก็ต่อเมื่อพ้นกำหนดอายุความอาญา หรือพ้นเวลาห้าปี ในกรณีที่เป็นการปล้นทรัพย์ หรือพ้นเวลาสิบปีในกรณีที่เป็นการปล้นทรัพย์ ตามมาตรา 1382 ถ้ากำหนดโทษยาวกว่าก็ใช้กำหนดนั้น

6. ทางราชการออกโฉนดที่ดินให้ราษฎรไม่ทั่วถึงกันทั้งประเทศ ที่ดินมือเปล่ามีมากกว่าที่ดินที่มีโฉนดหลายเท่า การครอบครองปรบักษ์จึงมีโอกาสเกิดขึ้นน้อยมาก แต่ประชาชนที่เป็นเจ้าของที่ดินมือเปล่ากลับต้องเสียสิทธิในที่ดินของตนในระยะเวลาอันสั้น ตามมาตรา 1375 มากมาย ฉะนั้นเมื่อกรมที่ดินพยายามออกโฉนดที่ดินให้ราษฎรโดยทั่วถึงกันแล้ว จะแก้ปัญหาราษฎรเสียที่ดินโดยถูกแย่งการครอบครองในเวลาอันสั้นตามมาตรา 1375 และการครอบครองปรบักษ์จะมีโอกาสเกิดขึ้นได้มากยิ่งขึ้นกว่าปัจจุบัน

ข้อดีและข้อเสียของการครอบครองปรบักษ์

ข้อดี

1. หลักเกณฑ์ที่จะทำให้ได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ตามมาตรา 1382 นั้น ผู้เขียนเห็นว่ากฎหมายบัญญัติไว้เหมาะสมแล้ว และจะขอแยกพิจารณาดังนี้

ก. ต้องการให้ครอบครองโดยสงบเนื่องจากกฎหมายไม่ต้องการให้แย่งกันซึ่งเป็นการทำลายความสงบของสังคม

ข. ต้องการให้ครอบครองโดยเปิดเผย เพื่อให้เจ้าของได้รู้ว่า มีผู้แย่งกรรมสิทธิ์ เจ้าของจะได้ป้องกันทรัพย์สินของตน

ค. ครอบครองด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ การครอบครองปรบักษ์เป็นการได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น ถ้าผู้ครอบครองไม่ประสงค์จะได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินก็ไม่ควรยึดยึดให้กรรมสิทธิ์ไป

ง. ครอบครองติดต่อกัน เป็นหลักเกณฑ์ที่แสดงให้เห็นความพากเพียรพยายามที่จะได้กรรมสิทธิ์เพราะต้องครอบครองทำประโยชน์เป็นเวลานาน

2. ระยะเวลาที่จะได้สิทธิ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดไว้เหมาะสมแล้ว ถึงแม้ว่าระยะเวลาจะสั้นกว่าประเทศอื่น ๆ ก็ตาม แต่เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนา ทรัพย์สินควรรักษาให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

3. กฎหมายบัญญัติให้อายุความในทางแพ่งสัมพันธ์กับอายุความในทางอาญา ทำให้มีผลในการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวแล้ว

4. การจดทะเบียนการได้มาซึ่งอสังหาริมทรัพย์โดยการครอบครองปรบักษ์ ถึงแม้ว่าตามมาตรา 1362 จะบัญญัติให้ผู้ครอบครองได้กรรมสิทธิ์ในทันทีโดยอัตโนมัติเมื่อปฏิบัติตามกฎหมายก็ตาม แต่การได้สิทธิเช่นนี้ควรคุ้มครองผู้สุจริตนั่นก็คือ กฎหมายให้จดทะเบียนการได้มา ถ้าผู้ครอบครองปรบักษ์ไม่ได้จดทะเบียนการได้มาจะมีการเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนมิได้ และจะยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้ได้สิทธิมาโดยเสียค่าตอบแทนโดยสุจริต และได้จดทะเบียนสิทธิโดยสุจริตแล้วมิได้

5. เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศศิกรร ประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร แต่ปรากฏว่าเกษตรกรเหล่านี้กลับเช่าที่นา ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินเนื่องจากถูกแย่งการครอบครอง หรือต้องเสียที่ดินไปเนื่องจากเป็นหนี้ นายทุนซึ่งในที่สุดก็ต้องโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินคืนให้ซึ่งนับวันก็จะมีเพิ่มมากขึ้น ฉะนั้นเมื่อที่ดินเป็นของนายทุนเป็นส่วนใหญ่ การครอบครองปรปักษ์จึงเป็นหนทางอันหนึ่งที่จะทำให้ราษฎรได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินจากเจ้าของที่ดินที่มีที่ดินมาก แต่ปล่อยปละละเลยไม่สนใจที่จะทำประโยชน์ในทรัพย์สิน

ข้อเสีย

1. ผลของการครอบครองปรปักษ์ทำให้เจ้าของเสียกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน

2. ทำให้ผู้มีอิทธิพลถือโอกาสครอบครองปรปักษ์

ในประเทศไทยที่ดินที่ถูกทอดทิ้งมีทั้งที่ดินที่มีโฉนดและที่ดินมือเปล่า และเนื่องจากที่ดินเป็นเศรษฐกิจทรัพย์ทุกคนต่างก็ต้องการเข้าถือเอาเป็นของตนเอง ปัญหาที่เกิดขึ้นก็มักจะมีผู้ถือที่ดินไว้มากจนเกินกำลังของตนที่จะยึดถือเข้าทำประโยชน์เพราะฉะนั้นที่ดินจึงไม่ได้ใช้ให้เกิดประโยชน์ และยังเกิดการบุกรุกของบุคคลที่สามที่ต้องการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ ทำอย่างไรจึงจะป้องกันมิให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น ทางแก้ก็คือเกิดหลักกฎหมายเรื่องการครอบครองปรปักษ์ขึ้น ผลของหลักนี้ช่วยแก้ปัญหาหรือไม่ ในเรื่องกรรมสิทธิ์ไ้ระยะเวลาสิบปี เพื่อให้ความเป็นธรรมแก่เจ้าของคือกำหนดเงื่อนไขเวลาการเสียสิทธิไว้ ส่วนสิทธิครอบครองใช้ระยะเวลาหนึ่งปี เพราะฉะนั้นความแตกต่างในเรื่องถูกแย่งการครอบครองกับการครอบครองปรปักษ์คือเงื่อนไขเวลา

ที่ดินมือเปล่าที่มีเพียงสิทธิครอบครองซึ่งมาตรา 1367 บัญญัติถึง
การได้สิทธิครอบครองไว้มิได้บัญญัติหลักเกณฑ์การแย่งการครอบครองไว้ ผู้เขียน
เห็นว่าการเสียสิทธิในที่ดินมือเปล่าซึ่งกฎหมายถือว่ามิได้เพียงสิทธิครอบครองมี
อายุความเพียงหนึ่งปี หลักอายุความได้สิทธิหนึ่งปีนี้เป็นความจำเป็นที่จะเกิดขึ้น
เพราะว่ารัฐออกโฉนดที่ดินให้ไม่ได้ และจะนำเรื่องการครอบครองปรักษมา
ปรักษไม่ได้ เพราะทรัพย์สินที่จะครอบครองปรักษได้จะต้องมีกรรมสิทธิ์ หลัก
อายุความได้สิทธิหนึ่งปีจึงจำเป็นต้องเกิดขึ้น ฉะนั้นจึงเป็นที่น่าสงสัยว่าระยะ
เวลาหนึ่งปีในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นี้จะต้องปรับใช้กับที่ดินมือเปล่าโฉนด
หรือไม่ แต่จากความจำเป็นดังกล่าวแล้วต้องปรับมาตรา 1375 มาใช้กับที่ดิน
มือเปล่า

ตามมาตรา 1382 บัญญัติไว้ชัดแจ้งว่าครอบครองปรักษข้อสงหา-
ริมทรัพย์สินจะต้องครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาสิบปี และครอบครองปรักษ
สงหาริมทรัพย์สินจะต้องครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาห้าปี จะเห็นได้ว่าสงหาริมทรัพย์สิน
บางอย่างมีความสำคัญน้อยกว่าที่ดิน แต่กลับมีอายุความได้สิทธิห้าปี ที่ดินมือเปล่า
กลับมีอายุความเพียงหนึ่งปี ซึ่งในระยะเวลาหนึ่งปีนี้เป็นระยะเวลาที่สั้นเกินไป
ไม่สามารถทราบเจตนาของผู้ครอบครองคนเดิมว่าประสงค์จะละทิ้ง หรือไม่
สนใจที่จะใช้ประโยชน์จนเป็นเหตุให้ถือว่าไม่ได้พัฒนาทรัพยากร หรือไม่ใช้
ประโยชน์ในที่ดินผืนนั้นที่จะเป็นเหตุให้เสียหายแก่การพัฒนาทรัพยากรของชาติ
เพราะผู้ครอบครองอาจมีปัญหาค้ำของชั่วคราวก็ได้ เช่น ต้องเดินทางไป
ราชการต่างประเทศ และถ้าพิจารณาในแง่ผู้แย่งการครอบครองระยะเวลาหนึ่ง
ปีก็สั้นไปสำหรับที่จะแสดงเจตนาให้เห็นการลงทุนพัฒนาที่ดินให้เป็นประโยชน์
อย่างถาวร เพราะการเข้าไปเพาะปลูกในช่วงระยะเวลาหนึ่งปียังไม่เห็นผล
เว้นแต่จะเข้าไปปลูกบ้าน

เพราะฉะนั้นระยะเวลาหนึ่งเป็นนอกจากไม่ได้ให้ความยุติธรรมแก่
ผู้ครอบครองคนเดิมแล้ว ยังไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาในการให้นำที่ดินมาใช้ให้เกิด
ประโยชน์ และความบกพร่องอันนี้มิได้เกิดจากผู้ครอบครองแต่เกิดจากภาค
รัฐบาลซึ่งไม่สามารถออกโฉนดแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้แก่ราษฎรได้
เพราะฉะนั้นถ้าจะทำให้หลักครอบครองปรปักษ์บรรลุผลในทางแก้ปัญหาและ
เป็นธรรมด้วย ผู้เขียนเห็นว่าเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะแก้ไขข้อบกพร่องนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย